

Reconstrucció ideal de la ciutat de *Gerunda* vista dels del nord-est, amb el fòrum en primer terme (J.Sagrera)

MAC EDUCACIÓ

Gerunda Romana

La construcció d'una nova ciutat

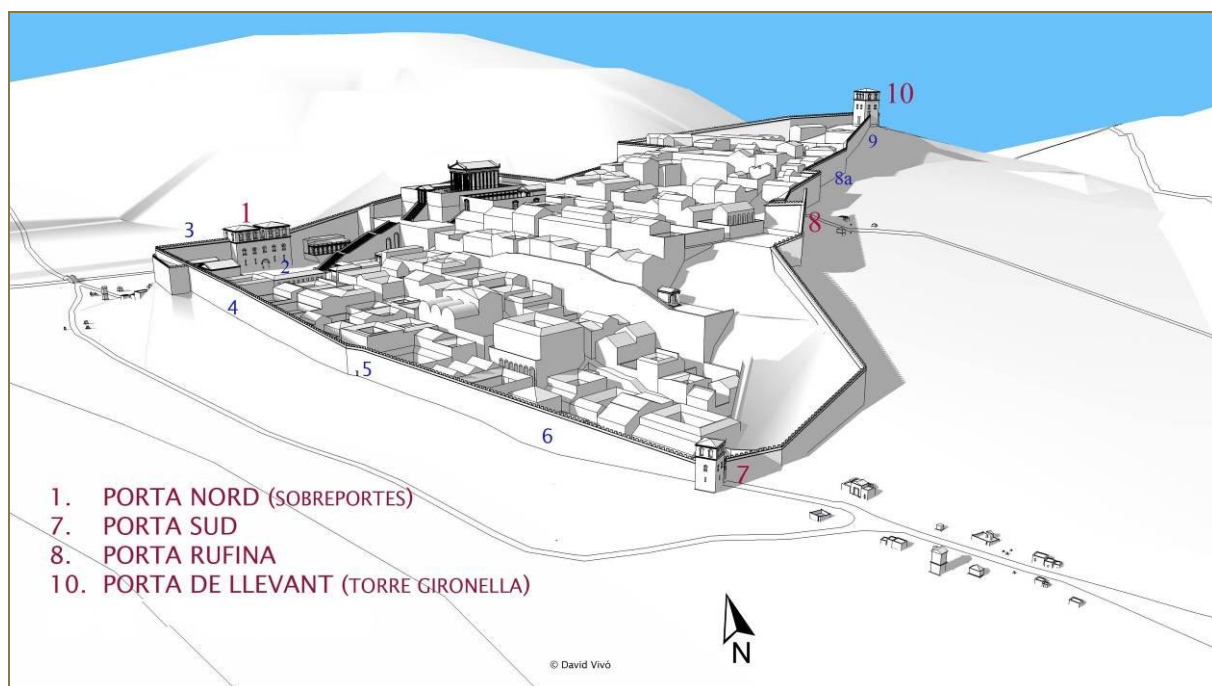
Descobrint la Girona Romana

Itinerari 2

Descobrint la Girona romana

ITINERARI 2 (LLARG)

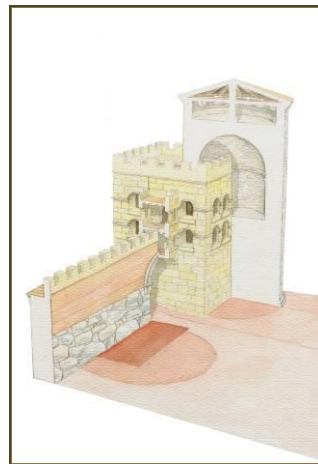
Durant el recorregut s'han establert uns determinats punts d'interès.

En cadascun d'aquests punts hi ha informació que està organitzada per nivells:

- ✓ L'apartat **Descripció** conté informació descriptiva que permet identificar els diferents punts de l'itinerari.
- ✓ L'apartat **Per saber-ne més** es desenvolupa més exhaustivament la informació primordial de cada punt.

Punt 1. Porta nord o Portal de Sobreportes

Reconstrucció del sector de Sobreportes en època fundacional, baix imperial i medieval (D. Vivó)
Font de les imatges: *De Kerunta a Gerunda. Els orígens de la ciutat*, p. 227

Descripció

La porta nord, coneguda des de l'alta edat mitjana com Sobreportes, era l'entrada nord de la ciutat romana. Actualment hi ha dues torres de defensa cilíndriques, d'època medieval, d'uns dotze metres de diàmetre. Aquestes franquegen el carrer de la Força, antic *cardo maximus* de la ciutat, que fou traçat damunt de l'anomenada Via Augusta.

Les torres actuals van ser construïdes aprofitant, en la seva base, l'estructura quadrada i els materials de les torres de defensa d'època romana. A ambdós costats de la portalada actual encara són visibles les restes dels grans blocs de sorrenca, utilitzats al s. III, en les reformes de les muralles.

Per saber-ne més

La ciutat de *Gerunda* va ser fundada, *ex novo* al voltant del 76 aC, pel general romà Gneu Pompeu Magne.

El primer recinte emmurallat de la ciutat, construït al s. I aC, era potent però senzill i sense torres (excepte la de Torre Gironella). El mur, d'una amplada uniforme de 2 metres, va ser fabricat amb grans blocs irregulars de pedres de calcària nummulítica.

Les portes d'accés estaven situades al nord, sud i est de la ciutat. Un sistema per garantir la defensa de la ciutat era disposar les entrades nord i sud en un fort pendent, així es dificultava l'aproximació de les màquines d'assetjament dels atacants, com es veurà en el punt relacionat amb la porta Sud.

En el s. III es realitzà una gran reforma de la muralla. Es va conservar el mateix traçat però s'hi van introduir millores. Una d'elles va ser la construcció de torres de planta quadrangular afegides a les portes d'accés a la ciutat.

L'estructura de les torres estava formada per un dau intern de formigó (*opus caementicium*) reomplert de terra. Exteriorment eren folrades per grans carreus de sorrenca (*opus quadratum* pseudoisòdom). Alguns d'aquests blocs anirien col·locats de través per donar més fermesa a l'estructura. Al portal Nord (Sobreportes), les torres presentaven diversos nivells interiors: un primer pis de combat, coincidint amb l'alçada del pas de ronda de la muralla, i un de superior, de 7 metres d'alçada, als que s'hauria d'afegir 2 metres de la protecció dels merlets.

La ubicació de la ciutat, en un vessant muntanyós pronunciat i encarat a l'oest, tenia enormes avantatges a nivell defensiu. L'estructura urbana de la ciutat acabà per adaptar-se a la complexa irregularitat del relleu, marcada pels 60 metres de desnivell en uns 330 metres lineals, i es va disposar en tres terrasses separades per penya-segats.

Inicialment es delimità un perímetre de 4,6 hectàrees de superfície de forma lleugerament triangular, que posteriorment s'engrandirà i passarà a tenir entre 6 i 7 hectàrees.

Punt 2. El Fòrum

Secció reconstructiva est-oest del fòrum de la ciutat (D. Vivó)
Font de la imatge: De *Kerunta a Gerunda. Els orígens de la ciutat*, p. 223.

Descripció

El fòrum romà de la ciutat era la plaça central on es reunia tot el poder religiós, cívic, econòmic i polític de la ciutat romana.

A *Gerunda*, aquest punt neuràlgic es va situar excepcionalment a la banda nord de la ciutat, des de la Catedral fins al carrer de les Ballesteries.

A l'emplaçament més alt se situaria l'àrea sagrada, on s'erigiria l'altar i el temple. En una segona plataforma hi hauria l'escala que connectaria l'àrea religiosa amb la cívica, envoltada de pòrtics i a la part baixa s'instal·laria l'edifici del poder públic: la basílica. Aquests dos escenaris, tot i trobar-se a cotes diferents, eren concebuts com un únic espai.

Per saber-ne més

En el cas de *Gerunda*, el relleu irregular del territori va condicionar que la ubicació del fòrum i el traçat del carrer principal (*cardo maximus*) es trobin descentrats. No es una solució habitual en el plantejament regular de les ciutats romanes, on el fòrum ocupa l'espai cèntric de la ciutat i el *cardo maximus* és l'eix vertebrador de l'estructuració urbana.

La disposició en plataformes propicià la separació de la zona sacra de la zona pública mitjançant el *cardo maximus*. Per donar una continuïtat a aquests dos àmbits, es construí una escala d'*opus caementicium* folrada amb graons de gres.

L'àrea sacra estaria formada per dues plataformes. Una superior on se situaria el temple enmig d'una plaça que connectaria mitjançant un tram d'escales amb una plataforma inferior que suportava el podi del temple i limitava el *temenos* (àrea sacra).

La plaça estaria emmarcada per un porticat, que a nord i llevant s'encastaria a la muralla. En aquest sector hi hauria una petita porta o portella que comunicaria la plaça del temple amb el camí conegut avui dia com camí cap a la vall de Sant Daniel.

La basílica era un gran edifici, de dos pisos, que ocupava una part significativa de espai públic del fòrum. La seva funció era de lloc de reunió dels tribunals de justícia i per a reunions multitudinàries.

La retícula de la ciutat romana es va veure modificada i distorsionada per la necessària adaptació al terreny. Aquesta estava ordenada per uns carrers paral·lels i perpendiculars que formaven unes illes de cases (*insulae*) molt petites, de 71 peus x 36 peus (uns 21,30 metres per 10,80 metres) i disposades per *scamma*, és a dir, amb el costat llarg en la direcció dels carrers est-oest (*decumani*). Molts d'aquest *decumani* que encara perduraren en època medieval -tot i que més estrets i lleugerament modificats-, avui molts d'ells han desaparegut i d'altres es troben tancats i inutilitzats.

El fòrum era el lloc de realització de sacrificis i rituals religiosos oficiats pels sacerdots (*flamines*), però també el lloc de trobada dels ciutadans (*populus*), l'assemblea, i el lloc de reunió dels decurions, funcionaris municipals (cúria). Entre les columnes i sota els pòrtics, hi hauria inscripcions, pedestals i estàtues, com a elements perpetuadors de la memòria viva de la comunitat.

Punt 3. Parament de mur a la Plaça Sant Feliu

Reconstrucció ideal de la ciutat de Gerunda, vista des del nord-es amb el fòrum en primer terme (J.Sagrera). Font de la imatge: De *Kerunta a Gerunda. Els orígens de la ciutat*.

Descripció

El traçat de la muralla continua des de Sobreportes en direcció cap al riu. En aquest sector, davant de l'església de Sant Feliu, encara hi ha restes d'un tram conservat de la muralla. En el parament es pot observar les diverses tipologies de materials i les diverses formes constructives.

A la base del mur, encara es conserven alguns elements de la muralla fundacional (s. I aC). Alguns són blocs poligonals de grans dimensions de pedra nummulítica que suporten blocs de carreus de sorrenca del s. III.

En aquest sector es mantenen visibles algunes filades de pedres irregulars i allargassades, d'època carolíngia. I també, de les reformes medievals del segle XV, hi ha carreus rectangulars de mida mitjana, entre altres elements de reformes posteriors.

Per saber-ne més

El primer traçat de la muralla (s. I aC) estava format per un tipus d'aparell realitzat amb la tècnica anomenada *opus siliceum* o poligonal. Aquesta tècnica s'aconseguia mitjançant la col·locació de blocs de mides grans en el sòcol de la muralla, creant un

aparell doble, d'uns 2 metres de gruix, que s'emplenava de pedruscall. La resta del mur es continuava amb toves.

En el cas de *Gerunda* la pedra utilitzada és la calcària nummulítica, per tractar-se de la pedra local més abundant.

L'estudi detallat del seu perímetre ha permès observar l'actuació de diverses colles de constructors. Hi ha zones on el treball és acurat amb encaixos perfectes i presència d'encoixinats, mentre que hi ha trams del mur (llenç o pany) més barroers i poc acurats.

En el s. III es va canviar tant el mètode constructiu com els materials. Es van mantenir els grans blocs irregulars de pedra calcària a la fonamentació, però els paraments es realitzaven amb blocs quadrats de sorrenca procedent de les pedreres de Domeny. Aquesta tècnica es realitzava creant un encofrat que s'omplia amb morter de calç i fragments de pedres, preferentment calcària i de còdols de riu de mida mitjana i gran (*opus caementicium*) i posteriorment es folrava l'estructura amb els grans blocs de sorrenca.

Punt 4. Pujada de Sant Feliu

Descripció

En època romana, els actuals carrers de la Pujada de Sant Feliu i de les Ballesteries no existien. En el lloc de la Pujada de Sant Feliu hi havia un gran penya-segat i tot l'espai que ara és el carrer de les Ballesteries, edificis inclosos, era la riba del riu.

A partir d'època medieval, els ciutadans van anar adquirint els terrenys propers a la muralla i començaren a construir-hi al damunt. Integrant el traçat de la muralla a dins les cases.

Baixant el carrer, a mà esquerra, hi ha un espai on s'han enderrocat algunes cases i on es pot apreciar el traçat original de la muralla. Allà es veuen les reformes de totes les èpoques, i com es van aprofitar els desnivells naturals, per anar adaptant el traçat de la muralla i assentar-la directament sobre la roca natural.

Punt 5. Torre Boschmonar o de les Ballesteries

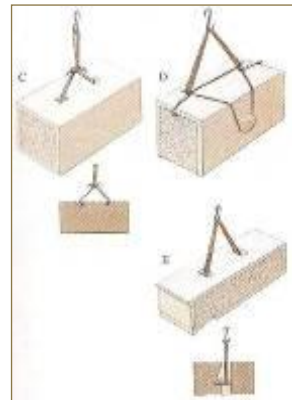
Descripció

Des del Portal de Sobreportes, tot al llarg del carrer de les Ballesteries, fins a l'encreuament amb Quatre cantons, el traçat de la muralla es conserva darrera de botigues i habitatges. En tot aquest tram només hi havia una torre de defensa que fou construïda al s. III (l'actual torre Boschmonar situada al carrer de les Ballesteries, 42-44). En època carolíngia (s. IX-X) es reformarà aquesta torre i es construiran de noves aprofitant els blocs de la muralla romana. El seu aspecte actual correspon al s. XIV quan va ser simplement folrada per tal de engrandir-la i reforçar-la.

Per saber-ne més

A l'interior de la torre, a uns sis metres del nivell de circulació del carrer, es conserva un pany de la muralla baix-imperial romana.

També s'hi va localitzar la boca d'una claveguera romana que desguassava a l'Onyar. Exteriorment no es pot veure perquè va ser tapiada en època medieval tot i que va ser reaprofitada com accés durant molts anys.

Punt 6. Torre (interior) de les Ballesteries, 26

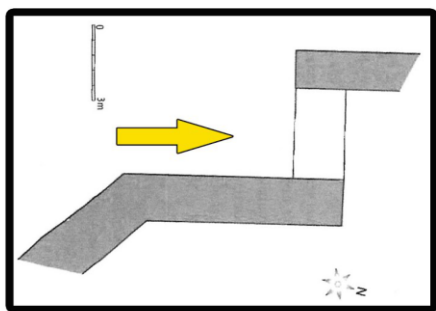
Font del dibuix: [Revista Digital de Apuntes de Arquitectura](#)

Descripció

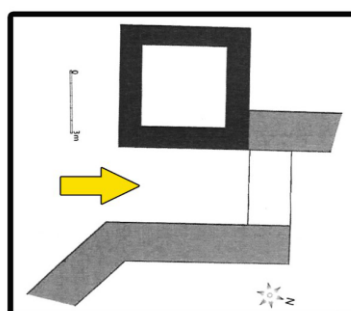
Una mica més avall en el número 26 del carrer de les Ballesteries es troben les restes del que aparentment sembla una torre romana.

Es conserven nou filades de blocs quadrangulars de sorrenca, alguns dels quals encara conserven els encaixos de les grípies que van servir per traslladar-los i col·locar-los. Inicialment es va pensar que podria ser d'època romana pels materials utilitzats, en realitat es tracta d'una construcció d'època carolíngia.

Punt 7. Porta Sud o Portal de Migdia

Il·lustració 1. Fase fundacional

Il·lustració 2. Fase segle III

Font: La porta meridional de la Força Vella de Girona, Annals de l'Institut d'Estudis Gironins

Descripció

A l'actual placeta del Correu Vell, situada al final del *cardo maximus* de la ciutat, s'emplaça la porta Sud de la muralla romana, de la que avui no en queda cap resta visible.

Al s. I aC hi havia una porta (anomenada *Porta Onnaris* en època medieval). Al s. III seria reforçada amb una torre quadrada que va utilitzar alguns blocs que provenien dels mausoleus propers a la l'antiga Via Augusta.

Al s. XI, la torre romana va ser revestida per una torre de planta circular, formada per un carreuat petit de calcària nummulítica, idèntic al parament de les grans torres de planta circular de Sobreportes.

També es coneguda com la Torre de la presó perquè va ser usada com a dependència de la presó reial des del s. XVI fins al s. XIX, quan es va enderrocar tota l'estructura.

Per saber-ne més

La porta, d'uns 3,60 metres, s'adaptava perfectament a la disposició de tram occidental de la muralla, que en aquest punt venia recte des del nord, disposant-se damunt dels penya-segats que s'enlairaven sobre els arenys del riu Onyar (*Onnar*).

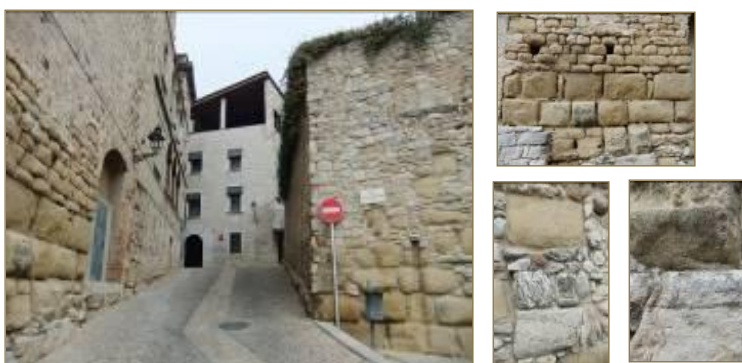
Tot i no tenir torres en el seus inicis, aquesta porta era un punt difícil d'atacar perquè disposava d'un rampa constant des d'un centenar de metres avall. Això obligava als atacants a deixar al descobert, durant un tram molt llarg, el costat dret, no protegit i exposat a tota mena de projectils llançats des de la muralla.

Davant la porta, la forma de la muralla i els forts desnivells deixaven un espai molt reduït on els assetjants no podien maniobrar amb facilitat.

En la segona fase del s. III, la porta fou dotada d'una torre quadrada que en protegia el costat occidental, mentre que la muralla del sector oriental, continuava fent innecessària la construcció d'una altra torre.

La torre quadrada, d'uns 6 metres de costat, va ser construïda amb un nucli interior d'*opus caementicium*, blocs de sorrenca i peces arquitectòniques decorades procedents de notables mausoleus en desús de la necròpolis, la qual s'estenia més enllà de la porta cap a migdia.

Punt 8. Torre Rufina i Porta Rufina

Descripció

A la banda nord de la plaça Sant Domènec hi ha la torre i la porta Rufina. La porta donava accés a l'actual carrer del Portal Nou, i connectava aquesta part de la ciutat amb la Via Augusta.

Inicialment només existia la porta que pel seu tipus de construcció, en baioneta, feia innecessària la presència d'una torre de defensa.

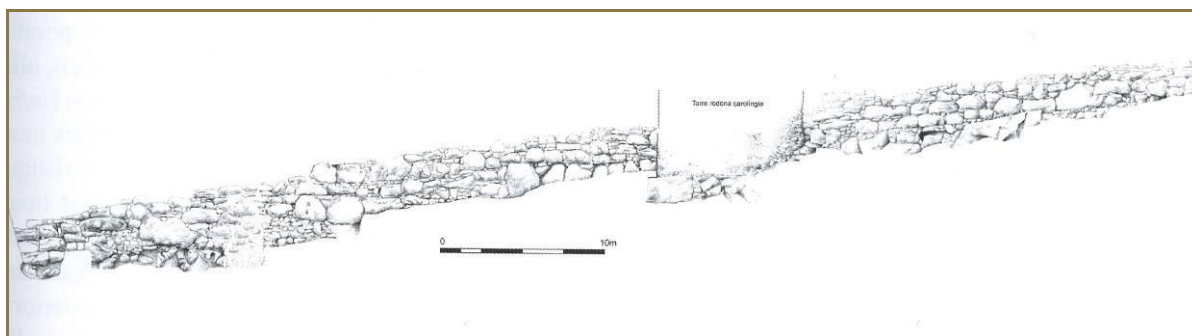
La torre actualment té un aspecte exterior atalussat, fruit de les reformes del s. XIV. En el basament de la torre, a tocar de la porta, trobem carreus quadrangulars de pedra sorrenca. En aquests blocs es pot apreciar l'encoixinat decoratiu, que també es pot veure als panys de paret conservats a la torre Gironella. Aquests blocs formarien part de la muralla, no pas de la torre, que no està documentada fins al s. XIV.

Per saber-ne més

La porta tenia uns 2 metres d'amplada, i la seva construcció en baioneta proporcionava un accés sinuós que facilitava la seva defensa. Amb aquest sistema defensiu, es creaven un seguit d'angles interns que obligaven a l'atacant a estar constantment sense protecció.

A l'alta edat mitjana (s. X i XI) les pedreres de sorrenca procedien de Domeny, d'un indret conegut com *Parietes Rufini* d'aquí prové el nom de la porta.

Punt 8A. Pati de les Àligues

Alçat del pany del mur defensiu fundacional de Gerunda a l'interior del pati de les Àligues, De l'*oppidum* a la *ciuitas*. La romanització inicial de la Indigència

Pany de la muralla interior del Pati de les Àligues. MAC Girona

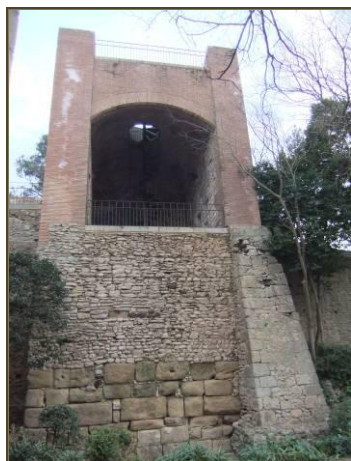
Descripció

El tram més llarg i impactant de muralla fundacional es conserva al pati de l'edifici de les Àligues a llevant de la porta Rufina i visible des de l'aparcament d'aquest edifici. La muralla comença a la cantonada davant la porta Rufina fins arribar a

una torre anomenada actualment torre del Telègraf.

En aquest pany de muralla s'hi pot observar diverses tipologies constructives. A la base hi ha els grans blocs irregulars de calcària nummulítica d'època fundacional, seguits dels grans blocs de sorrenca, barrejats amb alguns tambors de mitges columnes de gres reaprofitats d'alguna construcció romana.

Punt 9. Torre del Telègraf (o del Llamp)

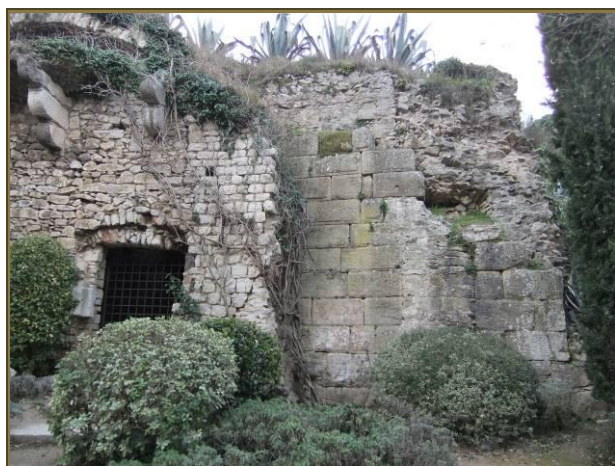

Descripció

La torre del telègraf en realitat no es tracta d'una torre romana sinó que és d'època carolíngia, reformada al segle XIV. Ens pot despistar que a la part inferior de la torre hi ha carreus d'obra poligonal de calcària nummulítica, perfectament adaptats a la

disposició del terreny i conformant filades rectes. En realitat es tracta de blocs reutilitzats, aprofitats en la fonamentació de la torre.

Punt 10. Castell de Gironella / Torre Gironella

Descripció

En el vèrtex més elevat de la ciutat a uns 60 metres sobre el nivell del riu Onyar hi ha el castell de Torre Gironella. Des d'antic un lloc privilegiat pel control del territori. El traçat de la muralla, des del s. I aC, arribava fins a aquest sector, on hi havia una torre i una porta.

A l'interior de la torre actual, es poden observar una desena de filades de blocs molt ben tallats de pedra sorrenca.

Es conserven tres de les quatre cares d'una torre potent rectangular (est, oest i nord) reformada al segle III. La cara sud es troba camuflada sota les restes de la construcció medieval, mentre que a la cara de ponent hi ha una porta tapiada, possiblement a l'època carolíngia.

Per saber-ne més

En època fundacional *Gerunda* només posseï una torre, molt gran i de planta rectangular situada en el punt més elevat d'un recinte de planta lleugerament triangular.

La torre assegurava el punt més feble de la defensa urbana, que en aquell extrem quedava dominat per les altures immediates, on també hi havia una porta d'accés a la ciutat.

La porta de llevant estava connectada a la torre, exigia un doble canvi de sentit que obligava els atacants a exposar el costat dret i feia impossible l'ús d'ariets directament contra la porta, per manca d'espai.

La torre, del s. I aC, estava formada per blocs poligonals de calcària nummulítica i farciment intern de terra.

Al s III, sobre els blocs de calcària, es van disposar els grans carreus de sorrenca que folraven un dau massís d'*opus caementicium*, del que es conserven uns 9 metres d'alçada. La superfície de la torre reformada al s. III, tenia 7,70 metres de llargada per 10,60 metres d'amplada. La seva fermesa feia possible l'existència de catapultes.

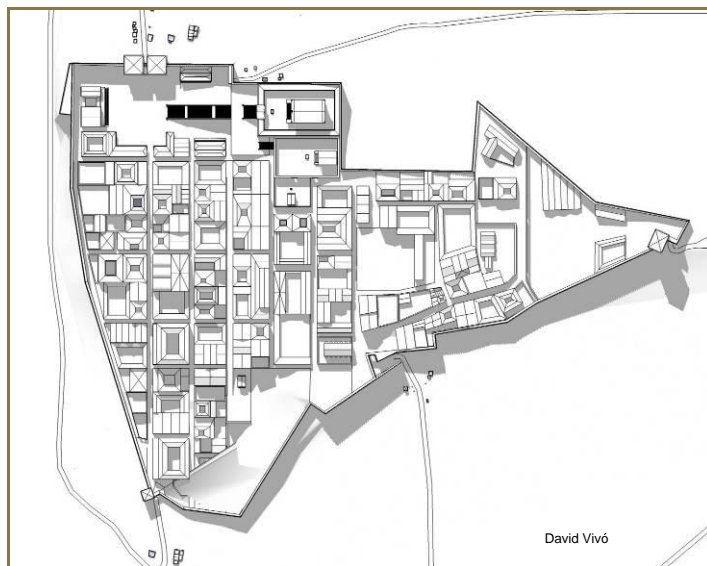
Altres propostes per treballar durant l'itinerari

S'han elaborat un conjunt de propostes d'activitats per a realitzar durant el recorregut per la Girona romana. Pràcticament tots els punts d'interès tenen alguna proposta opcional, que pot ser desenvolupada en el transcurs de l'activitat o bé prendre alguna informació i tractar-la posteriorment a l'aula.

Punt 1. Portal Nord

Ciències Socials: Localitza't

Els alumnes han de localitzar sobre el mapa on són el nord-sud-est-oest i verbalitzar-la en termes relatius.

També es pot cercar la seva situació geoposicional amb el GPS: [Google Maps](#)

Altres matèries

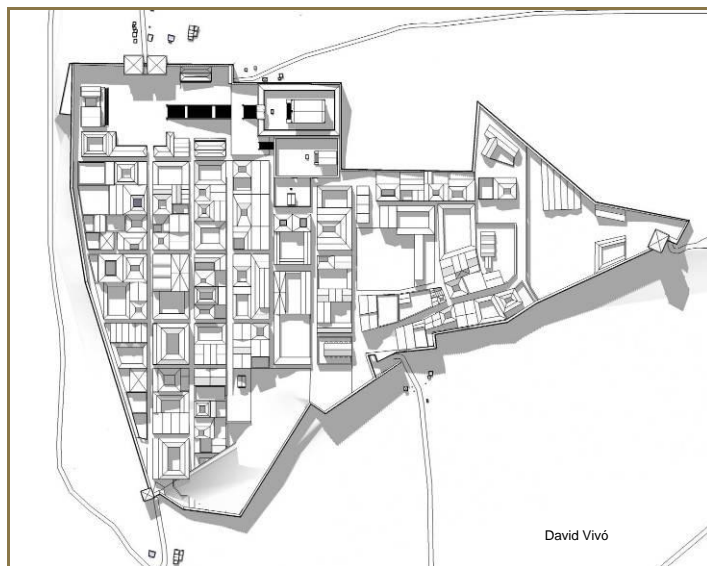
Les torres. Fes una estimació de l'alçada de les torres cilíndriques (comparant-les amb l'alçada d'una companya o company) i calcula el volum total de cadascuna (recorda que el volum d'un cilindre es calcula multiplicant la superfície de la base per l'altura).

Els carreus. Mesura els carreus de pedra sorrenca que hi ha a cada banda de la porta; calcula la superfície que en veiem. Si suposem que tenen un gruix de 70 cm, calcula'n el volum.

Punt 2. El Fòrum

Ciències Socials. Fòrum, cardo i *decumanus*

Recorda l'estructura de retícula típica de les ciutats romanes i ressegueix sobre el mapa de paper el recorregut del *cardo* màxim (carrer de la Força) en un color i en un altre color els *decumani* durant el recorregut. Remarca la forma quadrada de la plaça i elabora una hipòtesi per explicar què s'hi feia a l'època dels romans.

Altres matèries. Quin desnivell!

Mesura l'alçada dels esglaons que actualment donen accés a la catedral. Compta quants esglaons hi ha. Quin desnivell hi ha entre la catedral i la plaça on et trobes?

Punt 3. Parament del mur

Ciències Socials. Muralla

Defineix el concepte de muralla (què és, com és i per a què serveix) i recorda el vocabulari bàsic defensiu (torre, merlet, tronera, etc.) i constructiu (*opus quadratum*, *opus ciclopi*, *opus spicatum*, etc.).

Altres matèries. Roques

- Localitza els diferents tipus de roques i carreus que identifiquen les diferents èpoques en què es va construir i reformar la muralla. Mesura i fes una fotografia de cada tipus.
- Ordena de més gran a més petita la mida de les roques utilitzades a les diferents èpoques.
- Identifica el tipus de roca de cadascuna i esbrina'n el seu origen geològic.

Punt 7. Portal del migdia i carrer de la Força

Ciències Socials. La porta fantasma

Situa sobre el mapa (o geoposicionalment) la porta sud. Proposem explicar que la ciutat creix dins la muralla o *intra muros* però que també hi ha restes fora muralla.

NOTA: Aquest primer paràgraf només afecta a l'alumnat que realitza el recorregut curt i que retorna per carrer de la Força.

Durant el camí de retorn al punt d'origen per l'antic *cardo maximus* de la ciutat es podrà comprovar com el pendent va incrementant fins arribar a la part més alta, situada davant l'actual plaça de la Catedral, antiga plaça del fòrum de la ciutat romana.

Punt 9. Torre del telègraf

La roca forastera. Observa les roques que formen la torre. A part dels grans carreus reutilitzats, hi ha unes roques rectangulars més petites de color fosc i d'aspecte porós. Quin penses que pot ser el seu origen geològic?

Aquest material s'ha elaborat en el marc del grup de treball **MAC-Girona: el monestir de Sant Pere de Galligants** del Pla de Formació de la zona del Gironès.

Generalitat de Catalunya
**Departament
d'Ensenyament**

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Generalitat de Catalunya
**Agència Catalana
del Patrimoni Cultural**

Girona
Museu d'Arqueologia
de Catalunya